

Рецензії, інформація

УДК 94 (477)

**КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСОРА ЛЬВІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ Я. П. КІСЯ**

/ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ/

Я. І. Кісь

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу;
76019, Україна, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15;
тел. +380 (3422) 4 21 78; e-mail: history@nung.edu.ua*

У статті проаналізовано краєзнавчі дослідження визначного українського історика Ярослава Кіся, який своїми науковими працями і викладацькою діяльністю у Львівському університеті в 60–80-х роках ХХ століття сприяв збереженню традицій української історіографії та вітчизняного краєзнавства.

Ключові слова: *українська історіографія, наукове краєзнавство, промисловість східної Галичини, Визвольна війна українського народу середини ХVІІ століття.*

Серед істориків Галичини радянської доби другої половини ХХ століття, які залишили помітний слід в українській історіографії, стоїть ім'я професора Львівського університету Ярослава Павловича Кіся. Незначній частині українських-радянських істориків удавалося вести ґрунтовні наукові дослідження проблем доби Середньовіччя і Нового часу, працювати десятки років із студентами в університетській аудиторії, навчаючи їх давньої історії України і при цьому будучи безпартійним професором.

Нелегким і складним був життєвий і творчий шлях львівського історика, який вдало і об'єктивно, на наш погляд, відобразив і проаналізував у кандидатській дисертації молодий, здібний дослідник із Волині, доцент Острозької академії Віталій Яремчук [1].

Народившись у 1918 р. на Прикарпатті в с. Підмихайлівцях Рогатинського району, Я. П. Кісь навчався, а потім працював у Львівському університеті з 1945 до 1986 року, пройшовши шлях від викладача до професора кафедри історії УРСР. Він пережив, хоча із великими проблемами, добу наступу ідеологічних сталінських репресій в університеті в 40-х – на поч. 50-х рр. [2], зумів розкрити найбільше свій науковий і педагогічний таланти у кінці 50-х – 60-х роках, важко перенести малан-

чуківські погроми, моральні репресії у Львівському університеті на початку 70-х рр., які врешті підірвали здоров'я і зупинили життя історика в 1986 році.

Незважаючи на ідеологічний диктат, постійний партійний контроль, чванство і зверхність комуністичної професури, Ярослав Павлович завжди залишався справжнім інтелігентом – елегантним, ввічливим, шляхетним, його ерудиція, високий професіоналізм, щира любов до рідної батьківської землі та її історії виховали не одне покоління істориків. Академік Ярослав Ісаєвич, учень і колега Я. П. Кіся, згадує: «Те, що головним обов'язком історика має бути прагнення до об'єктивності, було очевидним для таких визначних вчених, як Дмитро Похилевич і Ярослав Кісь у Львівському університеті... Вчені цього покоління все своє життя були справжніми українськими патріотами, глибоко розуміли значення держави і значення власних еліт для формування української культури і національної самосвідомості». [З. с. 10].

В основі всіх досліджень Ярослава Павловича було наукове краєзнавство. Понад півсотню його праць присвячені вивченню і глибокому аналізу історії Галичини, Прикарпаття, Львова в добу Середньовіччя і Нового часу. Кожна наукова стаття, тези чи монографія – це глибоке, скрупульозне, об'єктивне дослідження з використанням великої кількості вперше оприлюднених архівних джерел, перекладених ученим із старопольської, латині.

Вже перші роботи молодого історика були присвячені краєзнавчій тематиці, зокрема такому її аспектові, як історія міст і міських сіл Галичини. Навіть у складній, заідеологізованій, гнітючій атмосфері сталінських часів він успішно працює і захищає в квітні 1953 року кандидатську дисертацію на тему «Селяни Львівських міських сіл в XV–XVII ст.».

Друга половина 50-х – 60-ті роки стали періодом найпродуктивнішої наукової роботи вченого. В 1968 році врешті була надрукована давно підготовлена монографія «Промисловість Львова у період феодалізму /XII – XIX ст./», а в 1969 році захищена докторська дисертація.

Центральною проблемою наукових досліджень професора Я. Кіся був Львів у добу Середньовіччя і Нового часу, проте вчений не залишав поза увагою загальні проблеми та соціально-економічну історію західноукраїнських міст, у тому числі і міст земель Прикарпаття, які були в складі Руського воєводства Речі Посполитої. Цій проблематиці присвячено понад 40 його наукових праць, розвідок, статей.

Аграрні відносини в українському місті середньовічної і новочасної доби, питома вага сільського господарства в економічному житті міста, феодальні повинності його землеробського населення, демографічні контакти міста з селом з'ясовані Кісем на прикладі міст Руського і Белзького воєводств у розвідках «Виникнення і розташування міст на території Руського і Белзького воєводств у XVI–XVII ст.», «Аграрні відносини в містах Руського і Белзького воєводств у XVI–XVII ст.»

Результати досліджень історика показали, що сільське господарство відіграло істотну, домінуючу роль у економіці міст цього регіону, тому

багато міст Руського і Белзького воєводств, яким надавали міське чи маґдебурзьке право, ніколи справжніми містами не ставали. Це були, як пише професор, аграрні поселення з міським правом, з невеликою кількістю ремісників [4, с. 37], так, у містах Руського воєводства в 60–70-ті роки XVI – на початку XVII ст. 46% населення займалося землеробством [5, с. 92]. Основним у містах був чвертьлановий міщанський наділ, у багатьох містах жителі займалися тваринництвом, а також бджільництвом [5, с. 93].

За користування землею міщани повинні були відробляти її власникам (королеві, шляхті, церкві) феодальні повинності. Я. Кісь вважає, що населення міст поповнювалося із села двома шляхами – панського відпущення і втечі. Він твердить, що в міста переходила значна частина феодально залежних селян. Дослідження вченого переконливо доводять, що міста середньовічної України за своєю господарською природою були подібними до західноєвропейських, вони мали таку ж структуру та соціально-економічний розвиток.

Професор Я. Кісь досліджував також зародження і генезу капіталізму у промисловості Східної Галичини. Ці питання він аналізує в статтях «Текстильні мануфактури в Галичині» (1967 р.), «Питання генезису капіталізму в Східній Галичині» (1976 р.) та ін. Я. Кісь прийшов до висновку, що окремі елементи капіталістичного виробництва мали місце в Східній Галичині, як і в Європі – в XVI–XVIII ст. До них він відносить передовсім існування підприємств мануфактурного типу, таких як млини, білильні полотни, воскобійні, порохівні, цегельні, постригальні, папірні. Іншими ознаками наявності капіталістичних тенденцій у промисловому виробництві краю були організація і використання вільнонайманої праці в багатьох солеварнях і руднях Прикарпаття, поява нових тенденцій у ремісничому виробництві – перетворення підмайстрів за своїм фактичним становищем на найманих ремісників, пролетаризація дрібних виробників [6, с. 56, 7, с. 161–171]. Однак ці паростки капіталізму були слабкими і внаслідок панування феодальних виробничих відносин, чужих господарів краю, економічної політики шляхти занепадали або зовсім зникли. На думку Я. Кіся, капіталістичний період у промисловості Східної Галичини розпочинається в другій половині XVIII ст. [6, с. 56]. Вчений першим звернув увагу на повільний хід промислового перевороту в краї, характеризуючи заміну тут мануфактури машинним виробництвом як еволюційний, а не революційний процес.

Будучи істориком не лише широкої ерудиції, але й широких наукових зацікавлень, Я. Кісь зробив свій внесок у дослідження цілого ряду інших проблем, пов'язаних з історією західноукраїнських земель. Зокрема, інтерес Я. Кіся до Визвольної війни українського народу середини XVII ст. втілюється у його статті «Участь міст західноукраїнських земель у визвольній війні українського народу» (1958 р.). Це була перша наукова розвідка, в якій спеціально розглядалась участь у Визвольній війні західноукраїнських міст. Я. Кісь зробив ряд обґрунтованих висновків, зокрема про те, що жителі галицьких міст «мали зв'язки з Хмельницьким», що міщани Галичини подекуди оволодівали містами, встановлю-

вали своє самоврядування, він відзначає, що найорганізованіше і наймасовіше проходила боротьба проти польської шляхти в містах Теревовлі, Рогатині, Калуші, Тлумачі [8, с. 103].

Професор Я. Кісь завжди наголошував своїм учням, що історія народу не може бути повною без знання історичного минулого регіонів, міст, сіл, свого рідного краю. Зацікавлення минулим рідної Рогатинщини спонукало історика написати статтю про славу землячку Роксолану «Легенди і факти про Роксолану» (1970 р.) [9]. Ця розвідка професора написана на підставі великої кількості джерел, переважно польських та латиномовних, і містить його інтерпретацію основних моментів, у тому числі й спірних, біографії Роксолани. З'ясовуючи питання походження Радісної Султанші, історик приходять до обґрунтованого висновку, що українське походження Роксолани стоїть поза сумнівом. Не сумнівається дослідник і в тому, що Роксолана походить з Рогатина [9, с. 25, 26]. Аргументовано Я. Кісь твердить, що справжні ім'я та прізвище Роксолани залишаються поки що нез'ясованими. З цього приводу він пише: «В історичній та художній літературі зустрічаємо ім'я та прізвище Роксолани Настя Лісовська, але воно взяте з народної традиції... не підтверджене жодними історичними джерелами... Традиція, на яку покладаються різні автори, називаючи Роксолану Настею Лісовською, недостатня для історичної аргументації, до того ж її могла утворити сама історична і художня література, яка писала про Роксолану вже від першої половини XIX ст.» [9, с. 26].

Цікаво підходить професор до з'ясування часу захоплення Роксолани в татарсько-турецький полон. Проаналізувавши дані польських хронік про татарські і турецькі напади на Руське воєводство на початку XVI ст., він робить припущення, що Роксолану захопили татари десь між 1509 і 1516 рр., і їй тоді було 10–15 років. Подібну дату приходу Радісної Султанші в гарем називав А. Кримський в своїй «Історії Туреччини». Він писав, що до гарему султана Роксолана потрапила перед 1520 р. Автор історіографічного нарису про Роксолану академік В. Грабовецький не погоджується з твердженням Я. Кіся про час захоплення Роксолани в полон. «Більш правдоподібна і вірогідна, – зазначає академік, – залишається така дата 1520 рік... А. Кримський небезпідставно наводить цю дату, адже, за багатьма історичними даними, саме в 1520 році був вчинений один з найбільших нападів татар на наше Прикарпаття» [10, с. 19]. Я. Кісь наводить вагомні аргументи на користь своєї позиції, та й А. Кримський не стверджував, що Роксолана потрапила в гарем саме в 1520 р. Він вважає, що вона вже була там, до початку панування Сулеймана Пишного. Та й власне чи могла одразу потрапити до правителя Османської імперії полонянка з України?

Майстерно описує професор людські риси Роксолани, не ідеалізуючи в той же час її. Історик робить припущення, що до встановлення порівняно приязних стосунків між Туреччиною і Польщею в першій половині XVI ст. доклала зусиль і Роксолана. Я. Кісь висуває й іншу цікаву гіпотезу щодо Роксолани: серед двірських кіл стамбульського двору,

гадає він, була створена версія, мовляв, Роксолана не є простою полонянкою, а сестрою польського короля [9, с. 29, 30].

Стаття Я. Кіся про Роксолану безумовно належить до найкращих його праць, вона була та й залишається актуальною в сучасній українській історіографії з цієї проблеми, вона є, на нашу думку, вдалою спробою життєпису видатної українки з наукових позицій, це вагомий внесок ученого в дослідження свого рідного краю.

Ярослав Павлович постійно брав участь у просвітницькій краєзнавчій роботі, він був Головою товариства з охорони пам'яток історії та культури Львівського університету, членом ради Львівського історичного музею, координаційної Наукової ради «Історичне краєзнавство в УРСР» Інституту історії АН УРСР.

Вчений виконував окремі завдання офіційних державних і партійних органів, які іноді змушені були звертатись до найкращого знавця середньовічної історії Львова, аби показати свою компетентність перед іноземними делегаціями, запрошуючи його як екскурсовода чи консультанта по місту. Професор неодноразово з власної ініціативи організував змістовні екскурсії містом у рамках студентського наукового гуртка, читав краєзнавчі лекції для студентів університету в гуртожитках.

Ярослав Павлович Кісь був професором не тільки за посадою і званням, а й за покликанням, за національним духом, який оселився в ньому ще від часу навчання в 30-х роках у Рогатинській гімназії і Греко-католицькій богословській семінарії у Львові. Кожен випускник історичного факультету 60–70-х років минулого століття пам'ятає до сьогодні професора Я. П. Кіся як одного з найкращих педагогів університету, який читав лекції з великим натхненням, досконалим знанням матеріалу, емоційно, цікаво, з галицьким гумором, доступно. В їх основі була ґрунтовна, багата джерельна база. Молодому поколінню імпонували його виняткова інтелігентність, високий фаховий рівень, наукова глибина, які поєднувались із довірливим, шанобливим ставленням до студентства.

Отже, професор Я. П. Кісь був одним із найкращих українських вишівських істориків повоєнного часу, він володів непересічними людськими властивостями і педагогічними здібностями, належав до кола патріотично налаштованої професури, залишив після себе вагомий науковий дослідження, навчальні посібники, навчив і виховав багатьох нині відомих українських істориків.

Дослідження наукового доробку Я. Кіся свідчать про тяглість, безперервність у студіях одного з найкращих представників української радянської історіографії тих базових засад національної історичної науки, що склалися на рубежі XIX і XX ст. у творчості В. Антоновича, М. Грушевського, їхніх послідовників і вчителів Ярослава Павловича – І. Крип'якевича, М. Кордуби, О. Терлецького та ін., в основі наукової творчості яких – об'єктивність, аргументованість висновків та концепцій, солідна джерельна база, неприйняття ідеологічної інтерпретації історичних фактів.

Незважаючи на несприятливу історіографічну ситуацію, галицький учений своїми науковими працями і викладацькою діяльністю у Львівському університеті в 60–80-х рр. ХХ ст. сприяв збереженню традицій української історіографії, вітчизняного краєзнавства, котрі покладені в основу національної історичної науки в наш час.

Література

1. Яремчук В.П. Проблеми історичної науки в працях Я. П. Кіся. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 1998. – 16 с.
2. Дашкевич Я. Боротьба з Грушевським та його Львівською школою за радянських часів // Український історик. – 1996. – № 4. – С. 88–141.
3. Ісаєвич Я. Д. Україна давня і нова: народ, релігія, культура. – Львів, 1996.
4. Кісь Я. П. Виникнення і розташування міст на території Руського а Белзького воєводств від XIV до середини XVII ст. // Архіви України. – 1968. – №1. – С. 35–41.
5. Кісь Я. П. Аграрні відносини в містах Руського і Белзького воєводств у XIV–XVII ст. // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів: ЛДУ, 1978. – Вип. 14. – С. 90–95.
6. Кісь Я. П. Питання генезису капіталізму в Східній Галичині // Вісник. Серія історична. – Львів: ЛДУ, 1976. – Вип. 12. – С. 56–65.
7. Кісь Я. П. Промисловість Львова у період феодалізму (XIII–XIX ст.). – Львів: ЛДУ, 1968.
8. Кісь Я. П. Участь міст західноукраїнських земель у Визвольній війні українського народу // Питання історії СРСР. – Львів: ЛДУ, 1958. – С. 96–106
9. Кісь Я. П. Легенди і факти про Роксолану // Архіви України. – 1970. – № 6. – С. 25–30.
10. Грабовецький В. Роксолана в історії. – Івано-Франківськ: Прикарпатський університет, 1993.

REGIONAL RESEARCHES OF PROFESSOR OF THE LVIV UNIVERSITY Y.P. CIS' /TO 90-ANIVESARY/

Ya. I. Cis'

*Ivano-Frankivs'k National Technical University of Oil and Gas,
15, Carpat'ska Street, Ivano-Frankivs'k, 76019, Ukraine,
ph. +380 (3422) 4 21 78; e-mail: history@nung.edu.ua
<mailto:history@nung.edu.ua>*

*Regional researches of prominent Ukrainian historian Yaroslav Cis',
who by the scientific labours and teaching activity in the Lviv university in*

60th–80th years XX age was instrumental in saving of traditions of Ukrainian historiography and domestic study of a particular region, are analysed in the article.

Keywords: *Ukrainian historiography, scientific study of a particular region, industry of east Galychyna, Liberation war of the Ukrainian people of middle of a 17 age.*